

DEN ETYMOLOGISKE DIMENSION

Af Lars Henriksen (Aarhus Universitet)

Mennesket har ingen specifik økologisk niche. Det kan derfor ikke i samme grad som dyret have forud programmerede adfærdsstrategier for gængse situationstyper, altså instinkter. Mennesket har forladt instinkternes tryghed og har i stedet en åben norm-parathed. Menneskebarnet fødes med hvad man kan kalde en indbygget, psykobiologisk transformatorinstans der - noget i lighed med visse dyrearters såkaldte prægningsmekanisme - omdanner de påbudte arbitrære adfærdsstrategier til selvoplevede absolutter, altså normer. Som Dostojevski siger om mekanismen: "Mennesket er det dyr der kan vænne sig til alt."

Disse socialnormer har i stor udstrækning samme funktion som instinkterne og må derfor for individet optræde med samme skråsikkerhed, absolutthed. Det ligger i normernes væsen at de ikke må opleves som sådanne. Berger & Luckmann taler om

det vigtigste tillidstrick samfundet udsætter individet for - nemlig at få det, der egentlig kun var et sammentræf af tilfældigheder, til at se ud som nødvendighed

(Den samfundsskabte virkelighed. 1972:159)

Kulturen etablerer sådanne normer som har overlevelsesværdi. Det er således karakteristisk at kulturer der eksisterer på eksistensgrænsen frembringer en norm om det tilladte i at UDSÆTTE uønskede børn, dvs. anbringe handicappede børn i øde landskaber hvor de ikke vil overleve (undertiden blev de reddet af en hyrde som fx Ødipus). Årsagen er at samfundet ville gå under om det skulle brødføde uproduktive munde. Da normerne er dybt indlært har de stor træghed, således at de oftest fungerer længe efter at den virkelige motivation er ophørt. Thi nok er normerne fleksible - således som de må være det, eftersom den menneskelige situation, kulturen er foranderlig - men samtidig er selve internaliseringsprocessen så dybtgående - og forskudt fra bevidstheden - at de kun langsomt bevæger sig.

Sproget er også et sæt normer, en social institution. Det er differentierede regler for at den og den lydtype i en given situation opleves som en given

betydning. Den kulturelle formel er: X tæller som Y i kontekst Z.

I forhold til andre socialnormer adskiller sprognormerne sig ved at være ekstremt "tynde". De har ikke som fx trafiknormerne og selv seksualnormerne et klart ydre korrelat. De så at sige svæver i sig selv - og har derfor brug for legitimering i langt højere grad end klart forankrede normer. Heraf hidsigheden i sprogrigtighedsdiskussionerne. Som Holberg siger det: "Ingen Krige er saa bitre som dem Grammatikerne udkæmper" (Epistel 415).

Det gælder altså for socialnormer at de opstår i og af en given historisk situation. Herefter stivner de og fører deres eget liv selv om den oprindelige motivation bortfalder eller ændrer sig. Det mest karakteristiske for normer er at det valg de udgør fortrænges og ikke opleves. De regnes for naturgivne størrelser der ingenlunde er til debat, som det udtrykkes i termen *etnocentrisme*.

Det helt usædvanlige - og skæbnesvangre - ved sprognormerne er at de på mangfoldige punkter blotter deres tilblivelsesproces, deres konstruktion. Det er en farlig svækkelse for en norm. I militæret argumenteres der aldrig for en ordre. Fremlagde man motivationen kunne der jo blive debat. Det ville være muligt ud fra samme motivation at nå til en anderledes konklusion, hvilket ville være en underminering af magtens skråsikkerhed. De bibelske, kanoniske skrifter fremlægges også oftest med en ahistorisk skråsikkerhed - og ikke som resultatet af nogle biskoppers diskussioner på et oldkirkemøde. Man har lukket talerlisten og kalder det blot *Biblen*.

Socialnormer må ikke undermineres. Nok er det tilladt på visse felter at komme med argumenter mod disse bastioner, men de må ikke afklædes som historiske vilkårligheder. Derfor sker det overalt hvor socialnormer kan afsløre deres konstruerethed at de omgærdes med en socialpsykologisk beskyttelseshinde: tabu. Tabuets praktiske budskab er: Kig ikke for meget herhen, så er du dødsens/til grin osv.

Der hvor en socialnorm kan risikere at blive afsløret er fx hvor en given grænsedragning er næsten indlysende arbitrær. Man kan illustrere med kalenderens enheder. Året og døgnet er mere naturlige enheder end ugen. Månedens var i arkaiske tidsregninger helt virkelighedstæt fra nymåne til nymåne osv. Men selv om fx døgnet er en naturlig enhed, er dets begyndelse vilkårlig.

Visse kulturer - som den germanske - satte dagens begyndelse til om aftenen, andre til solopgang. Vi har overtaget den romerske skik med midnat som grænse, hvilket er mere vilkårligt end solens op- og nedgang. Den forbudte refleksion, det forbudte spørgsmål er hvorfor det er tirsdag det ene øjeblik - kl. 23.58 - og onsdag et par minutter efter - kl. 00.02. Kulturen afværger dette "angreb" ved at gøre midnat tabu og mystisk; her kommer spøgelse osv. osv.

Sprogets grundlov - FORANDRINGEN, TILPASNINGEN - gør at der i sprogets processer konstant sker blottelser, indblik i normkonstruktionen, i det hemmelige værksted. De fremkommer ved at bevægelsen i ordforrådet bl.a. er styret af to hinanden modsatrettede drivkræfter: 1) tendensen mod den algebraiske enhed og 2) tendensen mod den ikoniske enhed. Disse udgør de to fundamentale ordtyper i sproget - simpleks og kompleks, monosem og polysem. Dynamikken kan skematiseres således:

ALGEBRAISKE ENHEDER

A	B
↑	↓

IKONISKE ENHEDER

A er den proces ældre sprogforskere som fx Nyrop kaldte "den etymologiske forglemmelse." Motiverede leksemer mister deres semantiske gennemskuelighed, i stigende grad i rækken: *skrivemaskine*, *indfødt*, *middagsmad*, *franskbrød*, *frikvarter*, *bryllup* ← oldn. *brúdhlaup*, dvs. 'brudeløb' og *vindue* ← oldn. *vindauga*, dvs. 'vindøje'. Og lige modsat leksikaliseres der i B hele tiden motiverede, billedlige udtryk, enten i form af nydannelser eller omskrivninger af gængse ord. Det er området for slang og poesi.

Den sproglige kompetence udgøres ikke blot af kendskabet til leksikon og grammatik, men også en viden om POTENTIELLE dannelser. *Blomstersludder*, *fredagseffekt*, *fnitte-fnatte* er tilladelige danske konstruktioner. De eksisterer ikke på dansk - i den forstand at de ikke er etableret i ordforrådet. De kan sagtens have optrådt utallige gange som øjebliksdannelser, glemt kort tid efter af både afsender og modtager. I det øjeblik en sprogbruger udtaler et sådant ord og oplever

det som en GENTAGELSE, er leksikaliseringen i gang. I denne proces låser sproget sig fast på én af mange betydningsmuligheder i et kompositum. Den semantiske styring er skiftet fra komponenternes plan til det leksemiske plan. Ordet er nu frit i forhold til sine komponenter der ikke mere fastholder deres semantiske værdi som fx i *middagsmad*. Da komponenterne således ikke skal opretholdes som GENKENDELIGE størrelser, kan næste fase indtræffe: den fonetiske destruktion - *franskbrød*, *frikvarter*. Dette gælder også når den leksikaliserede enhed er en sætning, altså en talemåde: *Der er ingen ulve i mosen* kan let ændre sig til *Der er ingen ugler i mosen* - uden betydningsændring. Fordi her tilsvarende betydningen ikke mere er styret af komponenterne men af det overordnede leksemiske plan. Schlüter blev engang bebrejdet for talelsen at *man ikke skal sælge bjørnen før skindet er skudt*. Denne sætning er en leksemisk enhed og komponenterne har derfor ikke så afgørende funktion. Havde de samme ord skullet lyde som en kreativ, genereret sætning blandt bjørnejægere var fejlen aldrig sket.

Der ligger altså i sprogets interne, diakrone dynamik en afdækning af "argumentationen", en tilsyneladende forklaring på hvorfor ordene hedder som de gør. Da ordbetydningerne faktisk er arbitrære men fremtræder som absolutte, er sprogbrugerne fristet til at overvinde denne konflikt ved at legitimere på grundlag af komponenterne. Så meget desto mere som sprogets faktiske normkilde er svær at erkende. Hvorfor hedder en hest *hest*, hvad etablerer ordenes rigtighed osv.? er påtrængende spørgsmål, og i ethvert sprogsamfund opstår der mytologiske, ukorrekte svar, hvor der henvises til sproget i Århus som norm eller til Adams paradisiske tungemål. Selv Platon måtte give op overfor problemet og spiste spørgerne af med en henvisning til Den Store Lovgiver.

Sprogets kraft konstitueres dels af det generelle kommunikationsbehov for lydlig differentiering, dels af elitegruppens specifikke valg. M.h.t. det første er det sådan i orddiakronien at HVADSOMHELEST KAN KOMME TIL AT BETYDE HVADSOMHELEST, der er ingen komponentiel tvang. Ordet *mønt* kommer af latin *moneo* = 'jeg advarer'. Da gudinden Junos gæs engang reddede byen Rom fra erobring ved at skræppe op fik hun tilnavnet *Juno Moneta*. Senere begyndtes møntproduktionen i et tempel indviet til hende. Byen Nome i Alaska opstod ved

en læsefejl; kartografen havde skrevet *no name* udfor byen, hvilket senere læstes som *Nome*. På den indiske regerings officielle kort over Tibet viste det sig at et navn på en bjergkæde på lokalsproget betød: 'Det ved jeg ikke.' Sproget er ophøjet ligeglad med hvilket materiale det bruger, bare det opfylder funktionen: at differentiere og identificere ord.

M.h.t. det andet er det elitegruppens usus der konstituerer det sprogrigtige. Det kan illustreres ved følgende formel der per definition er ugyldig argumentation: "Alle kulturens pinger og pampere anser x for korrekt. I virkeligheden er x ukorrekt dansk."

Overfor disse sproglige og socialpsykologiske subtiliteter muliggør de semantiske komponenter en anderledes håndfast argumentation. Og sprogbrugeren har en helt klar oplevelse af at semantiske og fonetiske distinktioner udviskes og forsvinder. Det er nærliggende at opleve dette som et forfald, som bevidsthed og indsigt der forsvinder. Det er forholdsvis ligetil at genoplive komponenterne i ord som *oplysning*, *fremragende* og *målløs*, og hvis ikke kan digtere som Benny Andersen hjælpe til. Eller katakretiske fænomener kan tvinge den nedsunkne semantik op til overfladen: *Mænd med fødderne på jorden hænger ikke på træerne*. Fransk semiotik ynder pseudoargumentationer som i stavemåder som *af-sløre*. Og utallige af dagliglivets vittigheder har samme funktion:

- To knappenåle spadserede på gaden i Budapest.
- Sssh! siger den ene pludselig.
- Hvad er der i vejen? spørger den anden.
- Der går en sikkerhedsnål lige bag ved os.

Diakroni-processens etymologiske blottelse er en skrøbelighed i sproget. Det er lige netop dette alle andre socialnormer søger at undgå. Sådanne sprækker til værkstedet er tabu. I det følgende vil jeg vise hvordan der overalt hvor den etymologiske dimension dukker op fremkommer forstyrrelser, latter, uklarhed osv. Sprogbevidstheden forvirres.

VITTIGHEDER. Et tabu er en fortrængning. Tabubrud forårsager derfor forargelse eller latter. Vittigheder er bevidst styrede tabubrud. De beskæftiger sig med vilje med det farlige. Leksikaliseringsprocessen har bortmanet alle kompositummets betydningsmuligheder undtagen én. Vittigheden lader de forviste

komme tilbage i bevidstheden:

- Hvad er Deres profession?
- Gadesælger
- Ser man det. Hvad er egentlig prisen på gader i øjeblikket?

Et ordsagn omkring byen Odense fortæller at Frigga, Odins hustru en morgen vågnede og så at byen var skudt op i nattens løb: "Odin, se!" udbrød hun - og heraf fik byen navn. Det tilføjes gerne at det var heldigt at Odin ikke vågnede først! Det er vanskeligt at forklare om etymologien er morsomt eller alvorligt ment. Det er aldeles ikke givet det er en vittighed. Der er sagt større uhyrligheder end denne på det etymologiske område. Nogle Platonforskere er i tvivl om hvorvidt de mange etymologier i skriftet "Kratylos" er oprigtigt ment eller blot er en parodi på samtidige etymologiske fantasier. Nogle af ordhistorierne er - set med nutidens øjne - korrekte, andre vidtløftige. Men det siger intet sikkert om intentionen.

MENTALHYGIEJNE. Eric Partridge skriver om etymologi at den "illuminates history - the history of physical progress or mental improvement, spiritual values" (English - A Course for Human Beings. Book III. 1949:36), og det antages oftest at sprogrubrikkernes etymologiske udredninger (fx min egen daglige i Kristeligt Dagblad) læses af folk med kulturhistorisk interesse. Efter at have skrevet en ordhistorie hver dag i snart 10 år er jeg kommet til at reflektere over læserinteressen, og jeg tror - på trods af læserudtalelser netop om det kulturhistoriske - at årsagen er et andet sted. Det kunne belyses med et eksperiment hvor man på en eller anden måde sammenholdt to tekster med nogenlunde samme kulturhistoriske indhold, således at den ene støtter sig på etymologier, den anden ikke. Jeg tror den sidste ville virke kedelig og mærkeligt tyndbenet, og hvis dét skulle passe er drivkraften altså mere sproglig end kulturhistorisk.

Det er et faktum at folk føler glæde og tilfredsstillelse ved at få at vide at *pastor* oprindeligt betød 'hyrde', at *mandag* oprindeligt var 'Månens dag', og *itu* oprindeligt var 'i to' og at ordet *frelse* tidligst var en sammensætning af ordene *fri* og *hals*. Min antagelse er at denne oplevelse af befrielse og falden på plads skyldes at etymologien bekræfter den satsning, det spring ud i det uvisse man gjorde da man tillagde et arbitrært ord den semantiske skråsikkerhed. Dette valg bliver af etymologien støttet med bagudvirkende kraft - på hvilket bevidsthedsplan dette

nu end måtte foregå. Etymologiske forklaringer lindrer arbitrarietets smerte, den fortrængte og faretruende indsigt at normerne er kulturelle tilfældigheder (som Rousseau udtrykker det: "Kristendommen er et geografisk fænomen"). En dybere forståelse, der dog sjældent udfoldes, afslører imidlertid at trøsten er illusorisk: Paul Diderichsen skriver at etymologien

"har anvendt en fabelagtig skarpsindighed på at føre så mange som muligt af sprogets ord tilbage til deres "oprindelige" og "sande" betydning (...) Men det er ganske pudsigt, hvor denne højt udviklede videnskab stadig bærer spor af den "mytiske tænkning", hvori den har sin rod. Der findes en myte om universet, ifølge hvilken hele verden hviler på ryggen af en elefant. Det er da naturligt at spørge, hvad elefanten står på, og myten har svaret på rede hånd: den står på en skildpadde. Men så vil det også være ufrømt at spørge mere. På samme måde er etymologen helt tilfredsstillet ved at vide, at *dreng* oprindeligt betyder knippel. Det er virkelig en god forklaring. Ordet har nu en "sand" betydning; dets "oprindelse" er påvist. Men etymologerne er fromme folk. De spørger ikke om nogen forklaring på, hvorfor så en knippel skal hedde *dreng*. Eet sted må man jo holde op." (fra artiklen Sprog og livssyn, i Paul Diderichsen m.fl. *Videnskab og livssyn*. 1952:29)

STOISK ETYMOLOGI. Etymologisk nysgerrighed har vel altid eksisteret, men stoikerne rendyrkede og navngav disciplinen, hvis etymologi selv er 'læren om den sande ordbetydning'. Sprogets ovennævnte semantiske destruktionsprocesser gav dem anelsen om en bagvedliggende, hemmelig, ægte betydning, som de gav sig til at oplede. Svarende til nutidige sprogbrugeres oplevelse ved at få at vide at *bonde* er samme ord som *boende*, at *munk* kommer af et ord der betød 'eneboer'. Denne søgen efter sprogets urkraft førte bl.a. hos jøderne videre til det enkelte bogstavs betydning. I senjødisk mystik hævdes det at det hebraiske alfabet eksisterede før Verdens Skabelse. Mindre metafysisk, men ikke mindre ihærdig har bestræbelserne for at opdage den fundamentale lydsymbolik været. Grundargumentationen er tydelig - "der må være en konstans et eller andet sted i det arbitrære virvar, der må være en mening i galskaben." Den kan lokaliseres i urordet eller urbogstavet. I det fønikiske alfabet havde bogstaverne navne der fulgte med som låneord i græsk: *alfa*, *beta*, *gamma*. Hos romerne forsvandt denne dybdetolkning af bogstavet, men i runealfabetet - futharken - er navneskikken bevaret.

Ordets kraft kan fascinere og mystificere, og derfor i endnu højere grad

bogstavet, dette tilsyneladende betydningsløse mærke. Ordet *hieroglyf* er en græsk oversættelse af et ægyptisk ord 'helligtegnene'. Da rabbi Meir kopierede Torah'en blev han advaret:

Min søn, vær omhyggelig med dit arbejde, for det er Guds arbejde. Hvis du udelader et eneste bogstav, eller skriver et bogstav for meget, vil du ødelægge hele verden.
(citeret og oversat efter Maclagan, D. *Creation Myths*. 1979:11)

Uoverensstemmelsen i sproget mellem ordenes faktiske arbitrariet og deres oplevelsesmæssige absolutthed - spændingen mellem vilkårlighed og skråsikkerhed - er en fundamental konflikt, en fortrængning af de socialpsykologiske processers natur. Modenergien mod denne fortrængning kalder jeg DET ETYMOLOGISKE INSTINKT, hvis virke jeg ser i de mange former for forvirring hvor den etymologiske dimension er til stede.

SANSKRITISME. Fejltagelser og forvirring findes også i den videnskabelige, moderne etymologi. Det viser sig at etymologer ofte har en tendens til at kigge for dybt i bægret, dvs. gå for langt tilbage i den etymologiske dimension. Harry Wain skriver om ordet *indigo*:

It was first obtained from plants growing in India and thus obtained its name. The term India comes from the Indus River, which obtained its name from the sanskrit word for river which was "sindhu."
(The Story behind the Word. 1958: s.v.)

Han hidsætter oplysninger der intet har at gøre med ordet *indigos* færd i verden; han skridder i det etymologiske sving. Niels Åge Nielsen gør det samme i sin etymologiske ordbog, tydeligt fx ved ordet *drukkenbolt* (1989: s.v.). Men det må være rimeligt i et værk med titlen "Dansk Etymologisk Ordbog" at der lægges vægt på danskens kontaktflader, fra hvilket sprog et ord er indkommet i dansk. Således er det fx forkert at kalde *bossa nova* et portugisisk lån, det er fra amerikansk. I praksis kan det være uhensigtsmæssigt at udelade et ords tidligere vandring. Men det burde tydeligt markeres - fx med parenteser - hvad der er relevant for forståelsen af dansk. Vi låner således ikke mange ord fra portugisisk, men en del fra amerikansk.

En klar terminologisk misvisning er det at kalde både *fysik* og *gerontologi* for græske ord. Det første er dannet i græsk oldtid, det andet er skabt i det

internationale ordrepertoire, der består af græske og latinske ordstammer. To vidt forskellige orddannelsesprocesser; man går igen for langt tilbage.

Da den engelske dommer William Jones sidst i 1700-tallet opdagede overensstemmelserne mellem græsk, latin og sanskrit troede han - og senere den tyske romantiker Schlegel - at ursproget endelig var fundet. Forventningerne blev ikke indfriet, men længslen lever videre i antagelser om at sprogbrugerne ikke ved hvad ordene i virkeligheden betyder. Ret beset et sært udsagn. Sprog- og litteraturforskeren N.M. Petersen skriver således:

Ordet "*enten*" forstaa alle og ingen fejler lettelig i dets Betydning; men det staaer dog dunkelt for Sjælen, saalænge den kun er sig bevidst, at det har denne Betydning, uden at kunne indsee, hvorfra den er kommen; man forfølger derimod Ordet igjennem dets ældre Former fra gl. Dansk indtil Skaanske Lov: *ænti*, *æntigh*, *æntingh*, *antingja*, *antiggja*, *antviggja*, *annat tviggja*, d.e. "eet af to", og man seer da tydelig, hvad man egentlig har villet sige med dette Bindeord.
(c.e. Madvig, J.N. Om Sprogets Oprindelse. 1857:38)

En anden form for etymologisk ubalance er følgende hyppige type:

På hebraisk betyder det ord, der oversættes "alter" simpelthen slagtested.
(Heaton, E.W. Hverdagsliv i det gamle Israel 1957:179)

Ja det må man da virkelig ikke håbe! For så er det jo forkert oversat. Forfatteren er faldet igennem den leksemiske betydning ned i den komponentielle eller måske blot ældre betydning. På samme måde bruges der i det følgende en diffus terminologi om den synkrone, leksemiske betydning:

Skønt *liturgi* (af græsk leiturgia = offentligt hverv, særlig om den officielle gudsyndelse), i følge sin oprindelse, egentlig omfatter mere end ordene, bruger man det dog ofte som betegnelse netop for de faste samlinger af ord, der hører til i den officielle gudsyndelse.
(Holm-Nielsen, S. Det Gamle Testamente. 1964:96f)

Sanskritismen - trangen til at gå for langt tilbage og evt. identifikationen af den ældre betydning med den nutidige - viser sig også i mange endog professionelle sprogforskeres brug af termen *egentlig* i stedet for det mere klare og præcise: *oprindeligt*: "Ordet "Participium" betyder egentlig..." (EDG: 67), ja selv etymologen Niels Åge Nielsen gør det (op.cit).

FOLKEETYMOLOGI. Ord der tydeligt fremstår som komposita men hvis ene led

er blevet uforståeligt, kan udsættes for en etymologisk restitution. Skoleeksemplet er det oldhøjtytske *sinfluot* hvis førsteled forsvandt som selvstændigt ord og derfor erstattedes af middelhøjtytsk *sündenfluot*. Det er samme proces i børnesprogets *chokolade* > *sukkerlade*. Undertiden er det svært at afgøre om der oprindeligt var tale om ubevidste fejlhøringer eller bevidste ordvitser, således fx *reumatisme* > *rygmatisme*.

Det der i bibelforskningen kaldes folkeetymologier er det ikke i sprogvidenskabelig forstand. Der er derimod tale om højbevidste etymologier der fungerede som alvorlige metafysiske udsagn. Når det om navnet *Abel* hedder at grundbetydningen er 'vindpust' er det et udsagn om Jahves forhåndsviden: at Abels liv skulle blive kort. At dette ikke er korrekt efter vor tids sproghistoriske viden har intet med udsagnets datidige status at gøre. Disse sprogligheder i Biblen er på ingen måde gætteværk eller underholdning - og termen *ordspil* er misvisende. Det var dybt seriøse tilfældighedsaflysninger, som overalt i det babyloniske kulturfelt (se fx Contenau, G. Dagligt liv i Babylon og Assyrien. 1966: 182ff).

ETYMOLOGISK ARGUMENTATION. Kernen i en etymologisk forklaring er at angive den GRUNDOPLEVELSE der lå bag da et givet fænomen blev navngivet, det der sprang sprogbrugerne i øjnene og som senere forsvinder fra sprogbevidstheden. I den germanske kultur er månen oplevet som 'den der måler', nemlig tiden. Grundbetydning i latin *luna* og græsk *selene* er 'den der lyser'. Hebraisk *laban* betød oprindeligt 'den hvide'. Ordet *bjørn* var oprindeligt 'den brune'. Men sådanne betegnelser giver kun begrænset oplysning om fænomenet - og siger mere om den kommunikationssituation de opstod i. De mennesker der navngav bjørnen den brune var åbenbart ikke omgivet af brune dyr. Så havde de ikke kunnet anvende dette træk til karakteristikken. Alligevel flourer de etymologiske argumentationer. Med et glimt i øjet når det oplyses at *minister* oprindeligt betød 'tjener', men i de følgende eksempler med fuld - men aldeles misvisende - alvor:

Kunst forstået i sin grundbetydning, *det kunnede*, den efter tid og sted "rigtige" løsning af opgaven.
(Broby-Johansen, R. Kunstordbog. 1977:4)

Ordet "eksistens" kommer af *ex-sistere* og betyder egentlig *at stå ud, at komme frem*. Dette viser ganske nøjagtig, hvad disse kulturbærere søgte

i deres kunst, filosofi eller psykologi - nemlig at skildre mennesket, ikke som en samling statiske substanser, mekanismer eller adfærdsmønstre, men mennesket i vorden, som tilblivende og altså eksisterende.
(May, R. Eksistentiel psykologi. 1966:29)

Tillige er der noget humoristisk overbærende i at humor betyder fugtighed, eftersom det giver alt det vandede en chance for at være humoristisk i ordets egentlige forstand.
(Villy Sørensen. Hverken - eller. 1962:197)

Der er aldeles ingen oplevelse af fugtighed i oldgrækernes syn på humor. Ordet stammer fra den såkaldte humoralpatologi hvor man så menneskets sygdomme og stemninger som forårsaget af væskebalancen i kroppen. Andre termer fra denne teori er velkendte: sangvinikeren der havde for meget blod, melankolikeren for megen sort galde. Væske, fugtighed var således på ingen måde et karakteristikon for noget som helst, det var tværtimod grundlaget. Villy Sørensens påstand er altså sproghistorisk forkert, men om den end var sand, hvad ville den da sige?

Men det etymologiske flimmer frister. Det lyder som om der er hold i noget. En mere solid form for svindel er Søren Krarups svar da han blev spurgt om han ikke var reaktionær: "Jo men reaktionær betyder i virkeligheden blot den der reagerer." Da den etymologiske dimension - her forholdet mellem komponentiel og leksemisk betydning - er en svært forståelig størrelse i den almindelige sprogbevidsthed, er Krarups fup-argument ikke så lige til at afvise.

Et lignende meget udbredt udslag af "etymologisme" er følgende type replikudveksling: *Må jeg låne en tændstik? / Nej, du må få den.* Den kan bruges i sjov, som en åbning af situationen, en sproglig krølle på halen, men undertiden virker den snarere som en tvangsreaktion: *Nå, undskyld, jeg har vist fået forkert nummer / Nej, nummeret er rigtigt, men du har drejet forkert.* Visse mennesker har en sådan bogstaveligheds-kæphest som de uafsladligt piner deres medmennesker med - i den tro at de er i deres gode ret og at de blot forsvare modersmålet. I nogle tilfælde må det forstås som en mild form for sproglig paranoia. Sprogets split mellem leksemisk og komponentiel/bogstavelig betydning kan simpelthen virke provokerende hos nogle mennesker. De ovennævnte vittigheder viser samme mekanisme i mildere udgave. Også i folkeeventyr er forholdet mellem leksemisk og komponentiel betydning ofte tema, fx omkring aftaler med fanden.

Den etymologiske sprække foruroliger og tiltrækker - og sproget har uhyre

svært ved at gardere sig imod bogstavelighedstolkninger. Hele processen og sprogsamfundets energi omkring den er vanskelig at forstå - hvilket jeg ikke desto mindre håber at have gjort i det ovenstående.